

TARİHÎ TÜRK DİLİ METİNLERİNDE *şimşek* (< *süşsek*? ~ *süşsek* < *süşşek*) KELİMESİNİN VARYANTLARI VE ETİMOLOJİSİ*

Paşa YAVUZARSLAN**

Özet

XIX. yüzyıldan beri Batı'daki Türkologlar tarafından Türk dilinin sözcük varlığında yer alan kalıtsal ve ödünç öğeler üzerine çeşitli etimolojiler yapılmış ve XX. yüzyıl ortalarından sonra ilkin Räsänen tarafından hazırlanan Türk dilinin etimolojik sözlüğünü, Clauson'un ve Sevortjan'ın etimolojik sözlükleri izlemiştir. Ancak bütün bu çalışmalarda Türk dilinin sözcük varlığında yer alan öğelerin etimolojisi tamamlanmamış, daha önce etimolojik açıklamaları yapılan pek çok sözcüğün yeni veriler ışığında etimolojik denemeleri yeniden gözden geçirilmiştir. Türk dilinin Oğuz grubundan Türkiye Türkçesi ile Azeri Türkçesinin sözcük varlığında yer alan *şimşek* kelimesinin de bugüne kadar 4 bilim adamı tarafından birbirinden farklı etimolojisi yapılmıştır. Bu çalışmalar, tarihî metinlere dayandırılmadan sadece Türk dilin ses, biçim ve anlam ilkelerine bağlı olarak yapılmış etimolojik denemelerdir. Bu yazıda *şimşek* kelimesinin tarihî metinlerdeki biçimi adım adım izlenmiş, özellikle XIV. yüzyıldan başlayarak Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış Melhame kitaplarında kelimenin farklı yazımları ve eşanlamlıları tek tek tespit edilmiştir. Daha sonra Batı'da XVI-XVII. yüzyılları arasında hazırlanan iki dilli ve çok dilli sözlüklerde *şimşek* sözcüğünün varyantları taranıp ortaya konulmuş, bunlara ilaveten Türkiye Türkçesi ağızlarındaki biçimleri ve farklı anlamlardaki kullanışları da çözümlenmiştir. Bütün bu veriler ışığında *şimşek* kelimesinin Arap harfli tarihî Türk dili metinlerinde imlasının nasıl kurulması gerektiği ortaya konulmuş ve kelimenin bu verilerden yola çıkılarak etymonu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: *şimşek*, Melhame, etimoloji, meteoroloji terimleri, tarihî metinler

* Bu makale, XI. Milli Türkoloji Kongresi (11-13 Kasım 2014)'nde sunulan bildirinin genişletilmiş biçimidir.

** Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: yavuzarслан@ankara.edu.tr

THE ETYMOLOGY OF WORD *şimşek* (< süğsek? ~ sünşek < sünüşek) AND ITS ORTHOGRAPHIC VARIANTS IN HISTORICAL TURKISH TEXTS

Abstract

*Inherited and borrowed items in Turkish vocabulary have been examined in terms of etymology by Turcologists from the West since XIX. century. After the 1850s, first Räsänen prepared an etymological dictionary of Turkish, and then, Clauson and Sevortjan also prepared the Turkish etymological dictionaries. However in all these studies, the etymology of elements in Turkish vocabulary has not been completed, etymological analyses of many words examined before in terms of etymology have been revised in the light of new information. The etymology of the word **şimşek** in Turkish and Azerbaijan Turkish vocabulary partaking in Oghuz group of Turkish has been analyzed differently by 4 scientists so far. These studies are etymological trials analyzed without reference to historical texts and just depending on principles of phonology, morphology and semantics of Turkish. In this article, the form of word **şimşek** in historical texts has been determined step by step, especially from XIV. century, different orthographies and synonyms of this word have been identified one by one in books of Melhame written in old Anatolian Turkish. Afterwards, the variants of the word **şimşek** in bilingual and multilingual dictionaries prepared between XVI.-XVII. centuries in the West have been propounded by scanning; moreover, forms and usages in different meanings of this word in Turkish dialects have been resolved. In light of all this information, the orthography of **şimşek** in historical Turkish texts written by Arabic letters has been identified as to how it should have been constructed and the etymon of **şimşek** has been determined based on this data.*

Keywords: *şimşek, Melhame, etymology, meteorological terms, Turkish historical texts*

I. Giriş

XIX. yüzyıldan beri Türkologlar ve amatör dilciler tarafından Türk dilinin sözcüklerinde yer alan kalıtsal ve ödünç öğeler üzerine çeşitli etimolojik denemeler yapılmaktadır. Türk lehçelerinin ilk etimolojik sözlüğü, Macar Türkolog Armin Vámbéry tarafından Macarca olarak 1877 yılında yayımlanmıştır. A. Vámbéry'nin *Türk-Tatar Dillerinin Etimolojik Sözlüğü* diye bilinen bu çalışması, 1878 yılında *Etymologisches Wörterbuch der turko-tatarischen Sprachen* (Leipzig 1878) adıyla Almanca olarak yayımlanmıştır. Ülkemizde ise ilk etimolojik sözlük, Bedros Keresteciyan tarafından Fransızca kaleme alınan *Dictionnaire Etymologique de la Langue Turque* (London 1912) adlı sözlüktür. Ancak bu iki sözlüğün bugün sadece tarihsel değeri vardır, bu iki sözlük Türkçe kelimelerin etimolojilerinin belirlenmesinde başvuru kaynağı olabilecek bilimsel ölçütleri taşımamaktadır.

Batı'da yayımlanan iki dilli sözlüklerden Zenker ve Redhouse'ın sözlüklerinde, Osmanlı Dönemi'nde ise Ahmed Vefik Paşa'nın *Lehce-i Osmanî*, Ebuzziya'nın *Lügat-ı Ebuzziya* ve Ş. Sami'nin *Kamus-ı Türki*'sinde de Türkçe ve yabancı kökenli sözcüklerin etymonuna dair açıklamalar yapılmıştır. Bu ilk denemelerle birlikte Türkiye'de Dil Devrimi'nden sonra Türkçenin sözcük varlığını Türkçeleştirmek için yapılan çalışmalarda etimoloji özel bir yere sahip olmuştur. Bu sebeple Dil Devrimi'ni destekleyen ya da karşı çıkan her dilbilgisi uzmanı ve amatör dilci etimolojiye ilgi duymuş, denemelerde bulunmuştur.

Türkoloji (Türklük Bilimi)nin Batı'da ve Türkiye'de gelişmesiyle etimolojik çalışmalar dilbilimin ölçütleri çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır. Bu anlamda Räsänen'in, Clauson'un, Severtjan'ın, Doerfer'in, son yıllarda M. Erdal'ın, Árpád Berta'nın, A. Róna Tas- Árpád Berta vd. Türkologların Türkçenin sözcük varlığı üzerine yaptıkları etimolojik denemeler ile Rusya'da Rusya Bilimler Akademisi tarafından yayımlanan *Leksika* (1997) ve benzeri çalışmalar, bu alanın ilkelerini de belirlemiştir. Türkiye'de Hasan Eren'in ve Tuncer Gülensoy'un etimolojik sözlüğü dışında kaleme alınan sözlükler amatör dilciler tarafından düzenlenmiştir. Yurt içi ve yurt dışındaki araştırmalar sonucunda Türk dilinin tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde yer alan sözcük varlığı öğeleri üzerine çok isabetli etimolojik denemeler yapılmıştır. Ancak etimolojik çalışmalar her zaman yeni tartışmalara ve iddialara açıktır.

Batı Türk yazı dilinde ve onun çağdaş lehçelerinden olan Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesinin sözcük varlığında bulunan *şimsek* (< EAT. *süŋşek?* ~ *süñşek* < *süñüşek*) sözcüğü etimolojik tartışmalara sebep olan öğelerden biridir. *şimsek* sözcüğünün etymonunu belirlemek için yapılan etimolojik araştırmalar birbirinden tamamen farklıdır ve bugüne kadar da ikna edici olamamıştır.

şimsek kelimesinin etimolojisi üzerine yapılan çalışmalar ilerleyen sayfalarda ayrı başlıklar altında özetlenerek kronolojik olarak verilecektir. Karaağaç (1989; 1991; 1998; 1999), Eren (1999), Özkan (2000), Ayverdi (2005), Gülensoy (2007) ve Topçu (2012)'nin *şimsek* kelimesi üzerine yaptıkları etimolojik denemelerin sonuçları olduğu gibi aktarılacaktır.

Karaağaç, Eren, Özkan ve Topçu *şimsek* kelimesinin etymonunu farklı köklere bağlamaktadırlar. Eren, Karaağaç'ın etimolojik denemesini, Özkan hem Karaağaç'ın hem de Eren'in etimolojik denemesini, Topçu hem Karaağaç'ın hem Eren'in hem de Özkan'ın etimolojik denemelerini eleştirmiş ve yeni görüşler ileri sürmüştür. *şimsek* kelimesinin etimolojisi üzerine yazılan bu dört yazı da kendi içerisinde tutarlıdır. Ancak her dört

yazıda da *şimşek* kelimesinin aşağıda görüleceği üzere tarihî metinlerdeki biçimlerine gidilmemiş, kelimenin Türk dili tarihi seyri içerisinde geçirmiş olduğu evreler metinlerden tanıklanmamıştır.

I. 1. *şimşek* kelimesi üzerine yapılan etimolojik çalışmaların ilki, G. Karaağaç' a ait olup, "Türkçe ve Komşuları" adlı yazıda bu sözcüğe Farsça **alav** < *Tü. alev* kelimesinin açıklaması yapılırken değinilmiştir:

"... **yanşa-** 'parlamak, *şimşek çakmak*', **yaşın** 'ışık, parıltı, yıldırım' (EDPT, VEWT), ***çaş(i)-** > ***çeş(i)-** > **çesmek** '*şimşek*' (DS) > ***cemşek** > **semşek** '*şimşek*', vb. (Karaağaç 1989: 72).

Karaağaç, daha sonra *şimşek* kelimesi hakkındaki düşüncelerini "Eski Metatez Örnekleri" adlı yazısında şu şekilde belirtmiştir:

"Ön sesteki **ş-**'den ötürü *Orkun, Uygur, Karahanlı gibi eski veya Kıpçak, Çağatay ve Eski Anadolu Türkçesi gibi daha yeni tarihî Türk şivelerinin hiç birinde karşılaşmadığımız şimşek... kelimesi, ilk bakışta yapısı hakkında fazla bir şey söylenemeyecek kelimelerdendir.*

şimşek'in ancak, *Eski ve Orta Türkçe diye adlandırdığımız devirden sonra Türkçenin ön ses sistemine ikinci ve üçüncü dereceden bir ses olarak katılan ş-* ile başlaması, bu yolda ilk büyük güçlüktür. *Türkçede kelime başı ş-lerin eski şivelerde bulunmayıp daha sonraları, muhtemelen 14./15. yüzyıllardan sonra, ikinci ve üçüncü dereceden sesler olarak başka seslerden, bilhassa ç- ve s-den geliştikleri açıkça bilinir. ş-'nin Türkçenin ön ses sistemine dahil oluşu, geç devirlere rastlamasına rağmen, bu hadisenin başlangıcı, Orkun ve Uygur şivelerine kadar uzanır. Nitekim nadir de olsa, bu devirden örneklerimiz vardır: şaş- "ayrılmak, çözülmek" (ETY IV, 103.s.), şeş- "çözmek" (DLT II, 293. s.). Bu Eski ve Orta Türkçenin ş-'li örnekleri yanında, ön seste aslî ç-'li şekilleri muhafaza eden örnekler gelişerek bugünkü çöz- fiiline kadar dayanır. Ön sesteki bu iki kollu gelişmeyi şöyle gösterebiliriz: (*çaş- / *çeş- > 1. etü. ve otü. şaş-/ şeş- "çözmek, çözülmek" (ETY IV, 103 .s. ve DLT II, 293 .s.); 2. *çeş- > *ces- > çez- "çözmek" (TarS. II, 883) > tü. çöz- "çözmek" (TS 323).*

Kısacası, **şimşek** kelimesi, ancak, ön sesi daha eski bir kaynak sese bağlanarak ve iç seslerinde gerçekleşmiş bir metatez hadisesi dikkate alınarak açıklanabilir: ***çaş(i)-** ~ ***çeş(i)-** > **çesmek** "*şimşek*" (DS III, 1148 .s.) > ***cemşek** > **semşek** "*şimşek*" (DS X, 3760. s.) > **şimşek** "*şimşek*" (TS 1387b) (Karaağaç 1991: 90-91).

Karaağaç, 1989'daki görüşlerini farklı bir biçimde "Alıntı Kelimeler Üzerine Düşünceler" (*Türk Dili* 1997/2: 499-510) adlı yazısında da dile getirmiştir. Hatta "Eski Metatez Örnekleri" (EÜ TDEAD VI-1991)'nde dile

getirdiği görüşlerini *Türk Dili Dergisi*'nde yazdığı "Türkçede Düzensiz Ses Değişmeleri" (*Türk Dili* 1998/2: 267-272; 1999: 575-576) adlı yazısında yeniden tekrarlamıştır. Bu yazısında Karaağaç, /-y/ ve /-y-/ sesinin Türkçede hangi seslerden geliştiğini ortaya koymak için tarihî ve çağdaş Türk dillerinden örnekler getirmektedir:

"*Türkçenin tarihi içinde kelime başındaki yeri oldukça sağlam görünen "y" sesi, iç ve son ses olarak başka seslerden ve yeni zamanlarda gelişmiştir. İç ve son ses durumundaki b, d, g, ğ patlamalı ünsüzlerinin sızıcılara, akıcılara ve yarı vokallere doğru gidişinin Türk dili tarihindeki ses hadiselerinin başında geldiği bilinmektedir. Biz, iç ve son ses "y"nin bilinen kaynakları arasına, başka dillerde de gördüğümüz, sızıcı ve akıcılardan gelen "y"yi de katmak istiyoruz: -ş/-ş- ~ -l/-l- > y. tü. yal-: ~ yaşu-: "yanmak; yakmak; parlamak" (EDPT) alı-: "yanmak, tutuşmak; alışmak" (TS, EDPT) ~ yılı-: "ısınmak (EDPT) ~ isi-n-: "ısınmak" (EDPT) ~ yalın: "alev" (EDPT) ~ yaşın: "ışık" (EDPT) ~ yan-: "parlamak" (EDPT) ~ yultuz: "yıldız" (EDPT) ~ yula: "meş'ale, mum, lâmba" (EDPT) ~ şimşek: (< şemşek (DS) < *çemşek < çeşmek (DS) < *çaşımak / çeşimek): "şimşek" (Karaağaç 1999: 575-576)."*

I. 2. Hasan Eren *Türk Dili Dergisi*'nde "ŞİMŞEK" (1999/574: 835-843.s.) adlı yazısında G. Karaağaç (1989; 1991; 1997; 1998; 1999)'ın şimşek kelimesi üzerine yaptığı etimolojik izahları olduğu gibi aktarır. Karaağaç'ı acımasızca eleştirir ve şimşek kelimesinin düzensiz ses değişmesi örneği olarak şimşek < şemşek < *çemşek < çeşmek < *çaşımak / çeşimek biçiminden gelemeyeceğini şöyle belirtir:

"*Çaşımak biçiminden yola çıkan yazar, "tü. yal-: ~ yaşu-: 'yanmak, yakmak, parlamak' ~ alı- 'yanmak, tutuşmak, alışmak' ~ yılı- 'ısınmak' ~ isi-n-: 'ısınmak' ~ yalın 'alev' ~ yaşın 'ışık' ~ yan-: 'parlamak' ~ yultuz: 'yıldız' ~ yula: 'meşale, mum lamba' biçimlerini saydıktan sonra şimşek'e geliyor (Eren 1999: 841).*

"*Çıplak gözle okudum, gözlükle okudum, gözlerime inanamadım. "Yaşu- kökiyle *çaşımak / çeşimek biçimi arasında yalnız amateur ve dilettante'lar "düzensiz bir ses değişmesi"nden söz edebilirler. Ancak bilimsel bir yazıda *yaşu- kökünden yola çıkılarak *çaşımak / çeşimek ara durağı yoluyla şimşek biçimi açıklanamaz (Eren 1999: 841).*

"*Yalnız Anadolu Türkçesinde yaşayan şimşek sözü de tişek (> şişek) örneğine benzer. Anadolu'da yazılmış eski kaynaklarda süğşek (سكشك) biçimi 'şimşek' olarak geçer. Bu biçimin süğ- 'yıldız akmak, kaymak' (> süv-, süy- 'kaymak') kökünden geldiği açık olarak anlaşılıyor. Yerel ağzılarda süyül- (< *sügül-) 'yıldız akmak' biçimi de kullanılır. Eski*

kaynaklarda süğüş- (> *süyüş-) biçiminin geçtiği kolaylıkla kestirilebilir. Bu duruma göre, eski kaynaklarda geçen *süğşek* biçiminin *süğüş-* kökünden *-(e)k* ekiyle kurulmuş bir türev olduğu açıklık kazanıyor: *süğüş+-(e)k* > *süğşek* > **süğşek* > **şığşek* > **şivşek* > *şimşek*. Daha açık bir anlatımla, eski *süğşek* biçimi dilimizde benzeşme (assimilation) yoluyla *şimşek*'e çevrilmiştir. *Süğşek* ile *şimşek* arasındaki köprünün **süğşek* > **şığşek* > **şivşek* ayaklarına dayandığı açıktır.” (Eren 1999: 842).

Yalnız Oğuz arealinin bir bölümünde kullanılan **şimşek** sözünün **süğüş-* kökünden geldiğini dile getirerek yazısını sonlandırır ve dipnotta “*Sravnitel’no-istoričeskaja grammatika tjurkskix jazykov* adlı kolektif dizinin *Leksika* (Moskva 1997) bölümünde “*yaşın, yıldırım, çakın* gibi kavramlar gözden geçirilmişse de (22-23), *şimşek* biçimi üzerinde durulmamıştır.” diye bir dipnot düşer (Eren 1999: 843).

Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (2. Baskı Ankara 1999) adlı sözlüğünde **şimşek** maddesine bazı eklemelerde bulunmakla birlikte görüşlerini tekrarlamıştır.

“*Yerel ağızlarda şimşek yanında şemşek, çimşek (~ çeşmek) olarak da geçer. ~ Az şimşek. Azeri alanında şimşek yanında ıldırım da geçer. Ağızlarda sivri uçlu ağaca verilen şimşek adının şivşek’ten çıktığı açıktır. ‘Sivri’ olarak kullanılan şivşek de *şüvşek < *şüvüşek < *şüvüşek’ten gelir* (Eren 1999b: 386b-387a-b).

I. 3. Fatma Özkan “Türkçede Kelime Başı y- Meselesi ve Şimşek Kelimesi Üzerine Bir Etimoloji Denemesi” (*IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 2000-II*: 1345-1354) adlı bildirisinde G. Karaağaç’ın ve H. Eren’in çözümlenmelerini kabul etmez.

“*Hasan Eren’in görüşleri şu noktalarda tenkide açık görünmektedir. Şimşek kelimesini tarihî metinlerde geçen süğşek’e götürmek aşağıdaki sebeplerden dolayı zor görünmektedir*¹:

1. *Tarama Sözlüğünde de kayıtlı olan süğşek okunuşunun doğru olup olmadığı şüphelidir. Arap harfleriyle skşk (sin keş şin keş) şeklindeki bu imlâyı süğşek şeklinde okumayı kesin ve doğru kabul etmemizi gerektirecek kuvvetli bir delil bulunmamaktadır. Aksine bu yazılım, pekâlâ sönşek veya sünşek şekillerinde de okunabilir. Sırf süyüş- fiili ile irtibatlandırmak için bu yazılışı süğşek şeklinde okumak zorlamadan öteye gitmemektedir.*

¹ Buraya sadece belli başlı maddeler alınmıştır. Bu sebeple maddeler sıralı değildir.

2. Süğşek, 'kaymak, yıldız akmak' anlamına gelen süy- fiiline dayandırılıyor. Oysa, şimşek kelimesinin anlamı, "kaymak" ile değil, belki "anlık ışık saçmak, çakmak, parlamak, yanıp yanıp sönmek" anlamıyla ilgilidir. Yıldız kayar, ama şimşek kaymaz, çakar. Bu bakımdan şimşekle "kaymak" karşılığına gelen böyle bir fiille ilgi kurmak, semantik açıdan da şüphelidir.
4. Hasan Eren tezini, Tarama Sözlüğünde, süğşek başlığıyla verilen kelimeye dayandırmaktadır. Okunuşu şüpheli olan bu kelimenin kaynağı ise, Melhame adlı eser olarak gösterilmektedir (Tarama Sözlüğü V, 1971: 3617). Arap harfleriyle verilen süğşek şekli aslında çok sayıda eserde geçmemekte ve okunuşu da kesinlik arz etmemektedir.
6. Şimşek kelimesinin süğşek gibi bir şekilden gelişme olması ihtimali, Türkçedeki fonetik değişmelerin seyri bakımından da mümkün görünmemektedir. Türkçede ses değişmeleri belli bir düzen dahilinde olmaktadır. Çıkış ve teşekkül noktaları yakın olan sesler birbirleriyle değişmektedir. Süğşek kelimesinin iç sesinde bulunan ğ ve g sesinin m ünsüzüne dönüşmesi Türkçenin fonetik yapısıyla bağdaşmamakta, böyle bir değişimin örneğine de rastlanmamaktadır.
7. Bugünkü bilgilerimizin sınırlılığı içerisinde, tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde şimşek kelimesine temel teşkil edecek bir varyantı bulunmaması, şimşek kelimesini süğşek gibi yanlış okunuşlu bir şekle bağlamamızı gerektirmez.

"Bize göre **şimşek** kelimesi, "parlamak, ışık saçmak, aydınlatmak" temel anlamındaki eski bir ya- fiil kökünden türemiştir. Nitekim Eski Türkçede şimşek karşılığında yaş kelimesi mevcuttur. Şimşek kelimesi, **yaşimsak**'tan değişime uğrayarak şimşek şekline dönüşmüştür. Tarihî ve çağdaş lehçelerde var olan kurumsak ve sarımsak örneklerindeki yapıyla benzerlik arz eden kelimenin gelişimini:

yaşimsak > yışimsak > işimsak > işimsak > şimsak > şımşak > şimşek şeklinde şematize etmek mümkündür" (Özkan 2007: 1352).

I. 4. Kubbealtı Lugatı (Misalli Türkçe Sözlük) (ilk baskı 2005)

Şimşek i.(E. T. Türk. süg-mek "yıldız akmak, kaymak"tan süg-ü-ş-mek > süğüş-ek > süğşek, benzeşme ile *şüğşek > *şığşek > *şivşek > şimşek) Buluttan buluta veya buluttan yere elektrik boşalması sırasında meydana gelen ışık olayı, gökyüzünde kırık bir çizgi şeklinde görülen ve çok ânî gelip geçen parıltı: *Hele birkaç gün evvel şimşekle, gök gürültüleriyle başlayan şiddetli bir yağmur...* (Reşat N. Güntekin). *Yanıp sönen şimşeklerin öfkeli*

parlıtlarıyla gökyüzü seyriyor (Yusuf Z. Ortaç). *Bu söz karanlık gecede çakan şimşeğe benzer* (Ahmet H. Tanpınar) (<http://kubbealtilugati.com/>).

Bu etimolojik açıklama, Eren (1999)'den alınmıştır. *şimşek* kelimesinin kökeni Eski Türkçe *süg-mek* 'yıldız kaymak, kaymak' fiil köküne bağlanmıştır. Böyle bir köke Eski Türkçe metinlerde bugüne kadar rastlanılamamıştır. Bu kök hipotetik olarak kurulmuş ve fiilin işteş çatısı olarak kurulan *sügüş-* türevinden –*Ak* ekiyle türetilmiş bir biçim olarak kabul edilmiştir. *süğşek* kelimesinin *şimşek* biçimine gelişmesiyle ilgili ses olayları Özkan (2000) tarafından tenkit edilmiştir (*bkz.* 6. madde). Ancak /g/ ve /ğ/ sesinin her ne kadar /m/ sesine dönüşmeyeceği ifade edilse de, /g/, /ğ/ sesinin /η/ sesine buradan da /m/'ye gelişmesi olağan dışı bir durum değildir. Tarihî Türk lehçelerinde *tegiş-* (Clauson 1972: 487), *teğşür-* ~ *teğiştir-* (Clauson 1972: 488) biçiminde olan sözcükler Türkiye Türkçesi ağızlarında *deniş-* (Tietze 2002: 588) ve *deniştir-* (Tietze 2002: 588)² biçiminde geçmektedir.

I. 5. Paşa Yavuzarslan (2007) “Eski Anadolu Türkçesi Metinlerini Çözümlemede Tarihî Ses Biliminin Önemi”, (38. *ICANAS (International Congress of Asian and North African Studies)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu) adlı bildirimde *Tarama Sözlüğü*'nde yer alan *süğşek* ‘şimşek’ kelimesinin /g/ ~ /ğ/ ile değil de *sünüş-* fiil köküne bağlı olarak *sünşek* ‘şimşek’ okunması gerektiğini (ك) = /g/, /k/ ve /η/ **III.** /ك/ ile yazılıp /η/ okunması gereken kelimelerin /g/ yahut /ğ/ okunduğu örnekler başlığı altında değerlendirmiştim (Yavuzarslan 2011: 2155).

I. 6. Tuncer Gülensoy (2007)

Gülensoy (2007), *şimşek* kelimesi için H. Eren'in etimolojik denemesini olduğu gibi kabul eder ve kelimeyi Eski Anadolu Türkçesindeki *süğşek* [-Bu sözcük daha sonraki açıklamalarda da görüleceği üzere, *Tarama Sözlüğü*'nde yanlış okuma sonucu ortaya çıkmıştır.-] biçimine bağlar. *süğşek* kelimesinin kökenini de Eren gibi Anadolu Ağızlarındaki *süğül-* ‘yıldız kaymak’ fiiline götürür ve bu fiilin etymonunu *-l-* ekini çatı kabul edip *süğ-*

² Tietze (2002) farklı örnekler de vermektedir: AD. *deniş-* ‘değişmek’ < *değiş-* fiilinin varyantı; *değiş-* → **değiş-* → *deniş-*, *krş. denşik, geğir-* → *geğir-*, *yüksek* → **yüğsek* → **yünsek* → *yünsek* (Tietze 2002: 588). AD. *genir-* ‘geçirmek, geyirmek’ DS 1992 < *geğir-* fiilinin varyantı; /ğ/ → /n/ değişimi için *krş. deniş-*. (Tietze 2009: 130b).

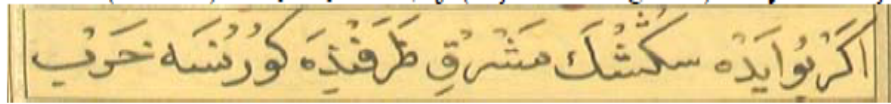
–g- > -ñ-: ET *igne* > Anad. ağız. *iñne* ‘iğne’; ET *bögelek* > Anad. ağ. *bönelek* ‘atsineği’ (Karaağaç 2012: 196). Bu konuda Karaağaç (2005:432) ve Topçu (2012: 3-4) da Eren'i eleştirmektedir. Topçu da Karaağaç (2005)'a bağlı olarak Türkçede /v/ > /m/ ses değişiminin olamayacağını iddia eder (Topçu 2012: 3-4). Karaağaç (2005) ancak *süğşek* biçiminin *süğşek* > **şiğşek* > **şingşek* / **şinşek* > *şimşek* ara devrelerinden sonra ortaya çıkabileceğini belirtir (Karaağaç 2005: 7-8) (http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/karaagac_01.pdf). Karaağaç'ın bu açıklaması ses değişim kuralları açısından doğrudur.

‘kaymak, akmak’ olarak kurar (Gülensoy 2007: 845). Bu görüş kendi içerisinde diğer etimolojik açıklamalar (Karaağaç 1998, Eren 1999; Özkan 2000) gibi tutarlı olsa da *şimşek* kelimesinin etimolojisi için geçerli ve yeterli değildir. *şimşek* sözcüğünün tarihî metinlerdeki biçimini doğru olarak okuyup örneklerle tanıklamadan bu tür varsayımların geçerliliği şüpheli ve zayıf kalmaktadır.

“EAT: süğşek [سكشك] [süğ- (> süv-, süy- ‘kaymak, akmak’); A. ağl.: süğül- ‘yıldız kaymak’] > süğ-(ü)ş-(e)k (> süğşek > *şüğşek > *şiğşek > *şivşek > şimşek) (Eren, TDES, 386-387) TT.: ŞİMŞEK+(LEN-/LENME/Lİ) An.ağl.: şimşek, şemşek, çimşek, çeşmek (DS); şepşelek (DSX, 3763); şabıla ‘yıldırım’ (s. 3765); A.ağl. ‘şimşek’ 1. sivri, ince; 2. girişken; 3. çabuk, birdenbire; şimşelek, şimşeyik ‘şimşek’ (DS X, 3779) [şimşek için bk. H. Eren TD, 1999/II, 835-843; TDES, 837, F. Özkan, 2004, 141]” (Gülensoy 2007: 845).

I. 7. Çiğdem Topçu (2012) “Şimşek Kelimesi Üzerine” adlı yazısında Karaağaç, Eren ve Özkan’ın yazılarını özetleyip eleştirdikten sonra, *Tarama Sözlüğü*’ndeki örneğin geçtiği *Melhame* adlı eserin bir başka varyantı olan ve Ayşe Aydın tarafından doktora tezi olarak hazırlanan Ebrî Hâce ibn-i Adil’in *Kitab-ı Usulü’l-Melâhame (H 1075/ M 1665)* adlı eserindeki örneği dikkate alarak *şimşek* kelimesinin etimolojisini şöyle yapmıştır:

“Eren Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde süğşek biçiminin kullanıldığını söylemişti. Bununla ilgili bir araştırma yaptığımızda o döneme ait başka bir Melh. (46a/13)’de şimşek’in, η (diş-damak-geniz)’li yazılmış şekline de rastladık. Mesela; Eger bu ayda süñşek³ maşriq tarafından görünse harb...”

Bu doğrultuda, bugün anlam genişlemesi yaşamış şekliyle kullanılan ancak temelde “uzamak, uzanmak” anlamıyla ilişkili sün- fiili düşünülebilir. Bu fiille ilgili olarak Eski Türkçe dönemine ait söz varlığı incelendiğinde sün- şeklinde bir morfemin müstakil olarak değil de sünü (mızrak, zıpkın),

³ Topçu, burada *sünşek* sözcüğünün yazımında kullanılan üç noktali kefi, /η/ sesine yormaktadır. Arap harfli metinlerde bu üç noktali kefi, her zaman /η/ sesini işaretlemeyiz, /g/ sesini hatta /k/ sesini de işaretler, bu tutum eserden esere de değişir. Topçu’nun “η (diş-damak-geniz)’li yazılmış şekline rastladık.” ibaresi bu sözcük için doğru olmakla beraber belirttiğimiz üzere, her zaman geçerli değildir. Üç noktali kefi her zaman /η/ sesini işaretlediği gibi bir imla kuralı ve geleneği olsaydı, *Tarama Sözlüğü*’ne sözcük yanlış olarak *süğşek* biçiminde alınmazdı. /η/ sesi için sadece Orkun alfabesinde /ŋ/ biçiminde ayrı bir işaret vardır.

sünük (kemik), *sünüş* (savaş, muharebe), *sünüş-* (savaşmak) gibi türemiş kelimelerde ortaya çıktığı görülmüştür. Nitekim bu kelimelerin kökünün **sün-* olduğu görüşü çeşitli dilciler tarafından dile getirilmiştir. Ancak bizce kök **sü-n-* (*sün-gü*, *sün-üg+ü-> süngü->sünü-*, *sünüş-*, *sünüş*) şeklinde olabilir. Müstakil bir *sün-* fiili ise, daha sonraları Harezmi Türkçesinde kullanılmaya başlanmış ve günümüze kadar da kullanılagelmiştir. (Topçu 2012: 5-6).

“Buradan hareketle, *şimşek* kelimesinin kök anlamı *sün-* >> *sün-* fiilinin sahip olduğu “uzamak” anlamı ile ilgilidir. Nitekim Kıpçak Türkçesinin söz varlığını yansıtan *El-İdrak Haşiyesi* (1989: 44)’nde karşılaştığımız “*sünüşek*: *süner*, *uzar*; yani (*şimşek*) (*sünmek- uzamak*) aslından” maddesi de bu fikrimizi desteklemektedir. Buna göre, *şimşek* kelimesinin tarihî bakımdan geçirdiği fonetik seyir şu şekilde olabilir: **süngüş+e-k* > *süngüşek* > *sünüşek* > *sünşek* > *sünşek* > *sümşek* > *şimşek* > *şimşek* (Topçu 2012: 6).

Topçu, *şimşek* kelimesinin etymonunu Velet İzbudak’ın açıklamasından yola çıkarak, *sünü* (mızrak) *sünük* (kemik), *sünüş* (savaş), *sünüş-* (savaşmak) kelimelerinin de kökü olarak kabul etmekte ve Harezmi Dönemi metinlerinde yaygın olarak görülmeye başlayan **sü-n-* (*sün-gü*, *sünüg+ü-> süngü-> sünü-*, *sünüş-*, *sünüş*) fiil köküne bağlamakta hatta parantez içerisinde verdiği sözcüklerin bu kökten türediğini varsaymaktadır. Yani Topçu, *sünüşek*’in etymonunu *sü-n-* fiili olarak kurmakta ve /+gü/ ekinin eklenmesiyle *sü+n+gü* ve /ng/ ses öbeğinin de zamanla /ŋ/’ye dönüştüğünü varsaymaktadır. Oysa ileride (bkz. II.1.) *El-İdrak Haşiyesi*’nin orijinal metninden yapmış olduğumuz incelemede *sünüşek* sözcüğünün Arap harfleriyle (سوكوشاك) biçiminde yazıldığı açıkça görülmektedir. Bu sebeple fiil kökü olarak *sü-n-* (< *su-n-*) ‘uzamak, uzatmak’ kelimesini almak ve buradan ses değişmesi sonucu *sün+üg+ü+ş+e* > **süngüşe-* gibi bir fiil türevi ortaya çıkarmak doğru bir çözümleme değildir.

Eski Türkçe metinlerde görülen *sünüg* ‘mızrak’, *sünüş* ‘mızrak, mızrakla savaş’ ve *sünüş-* ‘savaşmak’ sözcükleri, *Orhon Yazıtları*’nda Orkun harfleriyle şu biçimde yazılmaktadır:

sünüg (𐰉𐰺𐰽𐰸) ‘süngü, mızrak’ (Tekin 1988: 160; User 2009: 312).

sünüş (𐰉𐰺𐰽) / (𐰉𐰺𐰽) ‘savaş’ (Tekin 1988: 160; User 2009: 308).

sünüş- (𐰉𐰺𐰽) / (𐰉𐰺𐰽) ‘savaşmak’ (Tekin 1988: 160; User 2009: 375).

Orhon Yazıtları’nda geçen *sünüg*, *sünüş* ve *sünüş-* kelimeleri art damak /ŋ/ sesiyle olup Orhun alfabesinde /𐰺/ harfiyle işaretlenmiştir. Buradan anlaşılmaktadır ki, *sünüg*, *sünüş* ve *sünüş-* kelimeleri, *ilkin Rylands Nüshası Satır Altı Kuran Tercümesinde- Aysu Ata* (2004) tarafından Karahanlı Dönemi ilk Kur’an tercümesi olarak kabul edilmektedir. *sü-* ~ *su-* (boyun *su-*,

boyun suğı, boyun suğan; sunmağlık) biçiminde görölen ve daha sonra Harezmi Türkçesi metinlerinde yaygınlık kazanan *sün-* ~ *sun-* ‘uzanmak, uzamak’ fiiliyle ne sessel olarak ne de anlamsal olarak ilgilidir.

“Bunun dışında *şimşek* hakkında, anlam bakımından dikkat çekici bir noktadan daha söz edilebilir: Kazak Türkçesinde “*mızrak*” anlamını *nayza* kelimesi, “*şimşek*” anlamını ise daha önce de kaydettiğimiz gibi *nayzağay* kelimesi karşılamaktadır. Bu iki anlamı karşılayan morfezlere dikkatli bakılırsa, *mızrak*’ın fiziken uzun, ince, ucu sivri olan yapısının, şeklinin; *şimşek*’in gökte oluşturduğu sivri, uzun çizgiye benzetildiği ve *şimşek*’i adlandırmada da *mızrak*’ı temsil eden *nayza* şeklinin tercih edildiği görölmektedir. (Topçu 2012: 6 ve 11 nolu dipnot).”

“Buna göre Eski Anadolu Türkçesinde *sünşek* şekliyle karşılaştığımız kelimenin “*uzamak, uzanmak, uzatmak*” anlamına gelen *sün-* (>> *sün-*) köküne bağlanması gerekir.

3) Kelimenin gelişme seyri ise şu şekilde olmuş olmalıdır: (*sün-üg-+ü* > *sünügü-* >) *sünü-ş-+e-k* >> *sünşek* > *sünşek* > *sümşek* > *simşek* > *şimşek*.

4) *sünşek* kelimesinin kaynağı (: *sün-*, **sün-*) ne olursa olsun, *şimşek* kelimesinin kaynağının *sünşek* olduğu muhakkaktır (Topçu 2012: 7).

Topçu’nun bu çalışması *şimşek* kelimesinin etimolojisine dair yeni bulgular sunmaktadır ancak ileriki sayfalarda tarihî metinlerden vereceğimiz farklı örnekler, *şimşek* kelimesinin *sün-* fiiliyle ilgisinin olmadığını, buna mukabil Eski Türkçe **sün-* ‘mızrakla savaşmak’ fiilinden bir türev olduğunu daha açık bir biçimde ortaya koyacaktır. Topçu’nun *şimşek* için yukarıda yapmış olduğu (*sün-üg+ü* > *sünügü-* >) *sünü-ş-+e-k* >> *sünşek* > *sünşek* > *sümşek* > *simşek* > *şimşek* morfem analizi de doğru değildir. Ancak Topçu’nun Kazakçadaki *nayzağay* (*nayza* < Fa. (نيزه)) ‘küçük mızrak’ anlamından metaforik bir kullanımla ‘*şimşek*’ anlamına gelen sözcükle bağlantı kurması *şimşek* sözcüğünün etimolojik izahı için önemli bir bilgidir. Kazakçada *şimşek* anlamına gelen *nayzağay* sözcüğü gibi Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi metinlerinde de *şimşek* karşılığında Arapça *harbe* kelimesinin kullanıldığı metinler mevcuttur ve bu yazıda bu biçimler metinlerden tanıklanarak ortaya konulmuştur.

II. Sözcüğün Tarihî Metinlerdeki Biçimi

II. 1. El-İdrak Haşiyesi (Velet İzbudak, İstanbul, 1936).

Kilisli Muallim Rifat’ın *El-İdrak Haşiyesi*’nden istinsah edip Velet İzbudak’a verdiği 1359 lügatin listesidir. Velet İzbudak, bu Türkçe lügatlerin tercümesi olan Arapçalarının hal ve izahı için *Kamus*, *Babus*, *Kestelli*, *Ahteri* ve *Çullukapan* gibi eski lügat kitaplarını kullandığını ve sözcüklerin anlamlarını bu şekilde çözümlendiğini belirtmektedir.

Kilisli Muallim Rifat'ın Velet İzbudak'ın *El-İdrak Haşiyesi* adlı bu yayınına yazdığı “Lügatler Hakkında Malumat” başlığı altında, *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk*'in Beyazıt Kütüphanesi Veliyüddin Efendi No: 2896 numarada kayıtlı nüshasında yer alan haşiyedeki sözcükleri nasıl topladığını, sözcüklerin önemini ve haşiyenin ekleniş tarihini şöyle ifade etmektedir:

“*Veliyüttün Efendi Kütüphanesindeki (Elidrâk lilisanil Etrâk) nüshasının sonunda bir kitabe var. İlk tâbi o kitabeyi koymamış. Bu kitabeye nazaran Ebu Hayyan bu eserini (712) de Ramazanın 20 sinde Kahirede (Melik Salih) in medresesinde telif ve ikmal etmiş, yazan zat ise (735) de yazmış. Sonra yine bu tarihlerde rık'a ile nesih arasında bir Türk yazısı ile zannımca behemehal Türk olan bir zat tarafından bu nüshanın kenarlarına, satır aralarına birçok lügatler ilave edilmiştir. Bu ilave edilmiş lügatler nazarı dikkatimi celbediyor, ve bunları toplamak istiyordum; Ve topladım, hurufu heca sırasına koyarak yazdım.*” (Kilisli Muallim Rifat 1936: 4).

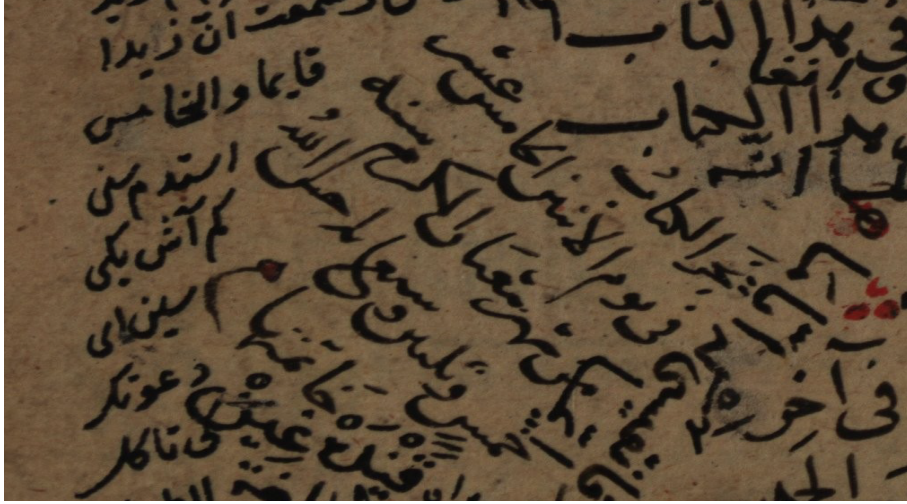
Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk'in Beyazıt Kütüphanesi Veliyüddin Efendi No 2896 numarada kayıtlı bulunan bu nüshasındaki haşiyenin, nüshaya hangi tarihte, kimin tarafından yazıldığı konusunda M. Özyetgin (2001)'in aşağıdaki tespitleri oldukça önemlidir:

“*Nüsha karşılaştırması [Veliyüddin Efendi No: 2896 ile İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar No: 3856] neticesinde tespit ettiğimiz dikkati çeken bir özellik de Kİ'nin bilinen en eski tarihli nüshası olan V nüshası [15 Şaban 735]nda, daha önce sözünü ettiğimiz asıl metnin dışında satır aralarına ve kenarlara yazılmış sözlük ve gramer malzemesine ait bazı şekillerin, V nüshasından çok daha geç bir dönemde istinsah edilmiş olan D nüshası [4 Cumada'l-evvel 805]nda sanki orijinal metne dâhil, asıl sözlük ve gramer metninin malzemesi olarak müstensih tarafından alınmış olmasıdır. V nüshasında haşiyede geçen bazı isim ve fiiller D nüshasında orijinal metinde geçmektedir. Bu durum da bize, D nüshasının daha geç bir tarihte haşiyesi bulunan bu V nüshasından istinsah edilmiş olabileceği ve haşiyedeki kelimelerin de asıl orijinal metne müstensihin tasarrufu ile eklenmiş olduğu ihtimalini düşündürmektedir (Özyetgin 2001: 51).*”

“*Kİ'nin V [Beyazıt Kütph. Veliyüddin Efendi No: 2896] nüshasındaki bir sözlük ve gramer bilgisi içeren der-kenarların müellifi ve yazılış tarihi belli değildir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi D [İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Bölümü No: 3856] nüshasını istinsah eden kişinin V nüshasından ve onun der-kenarlarından yararlandığı hususu göz önüne alındığında, V nüshasının yazılış tarihi olan 1355'ten D nüshasının yazılış tarihi olan 1402 yılına kadar geçen süre içinde, muhtemelen aynı mühitte yazılmış olabileceği varsayılabilir. V nüshasındaki der-kenarların*”

asıl metni istinsah eden kişi tarafından eş zamanlı bir sürede yazılıp yazılmadığı konusu şüphelidir. V nüshasına bakıldığında yazı stili bakımından benzemekle birlikte iki farklı kalemde çıkmış olabileceği düşüncesi daha uygun görünmektedir. Kilisli Rifat Bilge, V nüshasındaki der-kenarların, yine aynı tarihlerde rik'a ile nesih arasında bir Türk yazısı ile muhtemelen Türk olan bir kişi tarafından yazılmış olabileceğini söylemiştir (Özyetgin 2001: 52).

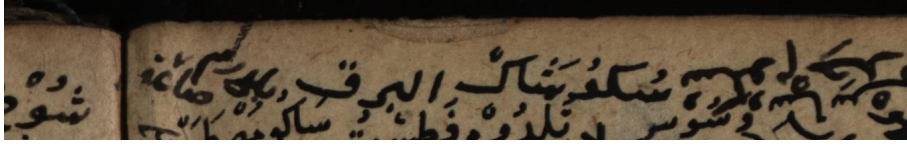
sünüşek (> *şimşek*) kelimesinin tarihlendirilmesi açısından *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk*'te yer alan haşiyelerin istinsah tarihi oldukça önemlidir. Yaptığımız araştırmalara göre sözcük ilkin bu haşiyelerde yer almaktadır ve *sünüşek* kelimesi yukarıdaki nüsha tarihlendirmelerine göre 1355 ile 1402 tarihleri arasında Türk dilinin yazılı metinlerinin söz varlığında yer alan bir birimdir.

(*Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk*'in Beyazıt Kütüphanesi Veliyüddin Efendi No: 2896 Nüshasının Ketebe Kaydı)

Kilisli Muallim Rifat, *El-İdrak li-Lisani'l-Etrak*'in haşiyesinde bulunan 1359 lügatin Türk olan biri tarafından buraya eklendiğini belirtmektedir. Bunları toplayıp Velet İzbudak'a vermiştir. Velet İzbudak, Türkçe- Arapça biçiminde açıklanan bu lügatleri çeşitli sözlüklerin yardımıyla çözümleyerek Latin harfleriyle sözlük biçiminde yayımlamıştır.

sünüşek (16) süner, uzar; yani (şimşek) (sünmek- uzamak) aslından (Velet İzbudak 1936: 44).

(**sünüşek** el-berk ve yıldırım ve şā'ika (Beyazıt Kütüphanesi Velîyüddin Efendi No: 2896; 16. varak; PDF 21.sayfa)

Diyebiliriz ki, *sünüşek* (>*şimşek*) sözcüğü üzerine ilk etimolojik deneme, Velet İzbudak tarafından yapılmış ve sözcüğün etymonu *sün-* ‘uzamak, sünmek’ fiiline bağlanmıştır. Ancak yukarıdaki orijinal metinde görüleceği üzere *sünüşek* kelimesi Arap harfleriyle (سوكوشاك) biçiminde yazılmıştır. Bu sebeple Velet İzbudak’ın *sünüşek* kelimesini Harezmi Dönemi eserlerinde yaygın olarak kullanılmaya başlayan *sü-n-* (*boyun sü-*, *sü-n-*) ‘uzamak, sünmek’ biçimine bağlaması yanlıştır. Çünkü *sü-n-* fiili, tarihî Türk dili metinlerinde hep (ن) Arap harfiyle yazılmıştır. *El-İdrâk Haşiyesi*’nde yer alan *sünüşek* kelimesi, *sü-n-* ‘uzamak, sünmek’ fiilinden türemiş bir biçim değil, bu sözcüğün Eski Türkçe metinlerde geçen *sünüş* ‘mızrak’ *sünüş* ‘kısa mızrak; mızrakla savaş’ adlarıyla *sünüş-* ‘mızrakla savaşmak’ fiilinin etymonu olarak kabul edilen *sün- ‘mızrakla savaşmak’ fiilinden türemiş bir biçim olması daha doğru gözükmektedir (bkz. VI. *sünüş*, *süngü*, *sünüş*, *sünüşek* (>*sünüşek*>*sünüşek*>*şimşek*>*şimşek*) ve *sünüş-* Sözcüklerinin Rekonstrüksiyonu).

II. 2. Yazıcı Salih’in Melhamesi (H 811/ M 1408)’nde Sözcüğün İmlası ve Nüshalarındaki Varyantları

Mü’min b. Fakih tarafından H 861’de istinsah edilmiş olan Süleymaniye Kütph. Pertevniyal Bölümü no: 766 nüshasında sözcük 21 kez *sünüşek* (سكشك) biçiminde geçmektedir. Bu nüsha, Mehmet Terzi tarafından 1994 yılında doktora tezi olarak hazırlanmıştır.

1. Örnek

(377) *Şaçlu yıldız hem yèni ayuñ hâli*
Yıldırım sünüşek (سكشك) enegüm sağmalı

2. Örnek

(579) *Çünki sünüşek (سكشك) ola maşrıkdan yaña*
Çok sökellik görünür n’eydem saña

3. Örnek

(583) *Ger bu sünüşek (سكشك) ola mağribden ‘amü*
Kiçiler kórka ululardan kamu

4. Örnek

(2096) Çünkü *sünşek* (سكشك) görüne eṭrāfu şark
Kim anuṭ tāzī dilince adı berḳ

Bu örneklerden de görüldüğü üzere kelime hep aynı şekilde yazılmakta ve harekelenmektedir. (4) nolu örnekte *sünşek* (سكشك) kelimesinin Tazi (Arap) dilince *berḳ* olduğu belirtilmektedir.

Yazıcı Salih'in *Melhame*'sinin sonraki nüshalarında sözcük genellikle *sünşek* ~ *şünşek* ~ *şinşek* ~ *şimşek* ve Arapça *berḳ* olarak geçmektedir.

Yazıcı Salih'in *Melhame-i Şemsiye* adlı bu eserinin Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazma Eserler Mustafa Con A /722⁴ numarada kayıtlı nüshasında da aynı beyitlerde kelime yakın imlalarda geçmektedir.

1. Örnek:

22a/4 Saçlu yıldız hem yeṅi ayuṭ ḫali
Yıldırım *sünşek* (سكشك) enegüm saḡmalı

2. Örnek:

Çünkü *sünşek* (سكشك) ola maşrıkdın yaṅa
Çok sökellik görünür n'eydem saḡa

Yazıcı Salih'in Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesindeki birkaç nüshasında ve *Tarama Sözlüğü* için taranan - ki 1576 (984) tarihinde Ferruhi adlı bir zat tarafından istinsah edilmiştir - Nuruosmaniye Kitaplığı 2809 numarada kayıtlı nüshasında kelime *sünşek* (سكشك), *şünşek* (شكشك), *şinşek* (شكشك) biçimlerinde geçmektedir. Bu biçimler, Eski Anadolu Türkçesinde kelimenin bir yanlış yazım olmadığını göstermektedir. Bu durum söz konusu biçimlerin ne hayalet sözcük (ghost word) ne de anlık oluşum (nonce word) olmadığını delilleridir.

II. 3. Mensur ve Manzum Karışık Melhame'de Sözcüğün İmlası ve Varyantları

Kitabü'ş-Şemsiyye (Melhame-i Şemsiye) adındaki bu yazma Süleymaniye Kütüph. Pertevniyal Bölümü No: 766'da bulunmaktadır. Bu eser, Sibel Sevinç tarafından 1999 yılında yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

⁴ Ankara Üniversitesi Yazma Eserler Kataloğu (<http://yazmalardtcf.ankara.edu.tr/>)nda Mustafa Con A 722 *Kitabü'l-Melhame (Şemsiyye)* Salâhü'd-dîn (Yazıcı-zâde). Eser Yazıcı'nın oğlu Salahüddin olarak gösterilmiştir, doğrusu Yazıcı Salih ya da Yazıcı Salahü'd-din olsa gerekir. Süleymaniye Kütph. Pertevniyal Bölümü no: 766 nüshasıyla aynıdır.

Eserin Muhtevası: 1. alamet: gün tutulması; 2. alamet: ay tutulması; 3. alamet: gün ağıllanması; 4. alamet: ay ağıllanması; 5. alamet: yeni ayın görünmesi; 6. alamet: kuyruklu yıldızın görünmesi; 7. alamet: yıldız düşmesi; 8. alamet: eleğimsağmanın görünmesi; 9. alamet: **süñü şekil** olması... vb. biçiminde 24 alamet sayılmaktadır.

Bu metinde yukarıda Yazıcı Salih'in H 861 tarihli metninde **9. fasılda** geçen *sünşek* 'şimşek' *süñü (şekl)* 'şimşek' olarak geçmektedir. Ancak Sibel Sevinç tarafından bu örnekler doğru algılanmamış, Dizin'e **süñü**: süngü (s. 7b6, 13b7, 20a1, 24b11, 29b11, 34a1) biçiminde alınmış ve anlamlandırılmıştır. Bunun gibi metinde geçen *sünşek* 'şimşek' kelimesi de Dizin'e **sünşek**: bir mızrak şekli (s. 52a74) biçiminde alınıp anlamlandırılmıştır. Sibel Sevinç, sadece **şimşek** (ş.38b6, 52a4, 56a11, 61a5) sözcüğünü 'şimşek' olarak anlamlandırmıştır.

1. Örnek

(7b/6) "... hem süñü şekil (سكوشكل) maşrık tarafında olsa ilkı kırıla hastalık ve huşümet beyne'n-nās çok ola..." (Sevinç 1999: 79).

2. Örnek

(13b/7) "... süñü şekil (سكوشكل) olsa eger maşrık [13b/8] tarafında ise ol taraf kahtlık ve hastelik ola.." (Sevinç 1999: 84).

3. Örnek

(20a/1) "... bu ay içinde maşrık tarafından süñü şekil (سكوشكل) [20a/2] görünse yağmur hubüb bol ola üç ay miqdarı [20a/3] 'avret erine oğul atasına kul efendisine [20a/4] 'asker pādişāhına muhālifet ideler.'" (Sevinç 1999: 90).

Bu metinde altı örnekte 'şimşek' anlamında *süñü şekil* (سكوشكل) biçiminde geçen bu birleşik yapı, anlaşılmadığından hem **süñü** 'mızrak, süngü' hem de **şekil** 'görünüş' madde başları altında Dizin'e alınmıştır.

Kanımca müstensih tarafından da anlaşılmayan *sünşek* (سكشك) sözcüğü bozularak bu hale sokulmuş ya da *süñü şekil* biçiminde açık olarak benzetme yoluyla bu doğa olayı karşılanmıştır.

Bu metinde, şimşek anlamında *şünşek* (< *sünşek*) biçiminde bir örneğe de rastlanılmıştır. Ancak Arap harfli orijinal metinde bu biçim kanımca müstensih tarafından okunamayıp yanlış olarak (شكشكر) biçiminde yazılmıştır.

4. Örnek (şünşek)

(52a/4) “... mağrib tarafında şünşek olsa ve şimşek olsa [52a/5] ve ucuzluk ola yıl evvelinde harb u renc çok [52a/6] ola.” (Sevinç 1999: 118).

(4) nolu örnekte kelime (شكشكر) biçiminde yazılmış ve daha sonra *şimşek olsa* biçiminde yeniden tekrarlanmıştır. Sevinç (1999) bu sözcüğü *şünşek* olarak doğru okumuştur.

Metinde *sünjü şekil* ve *şünşek* biçimi dışında dört örnekte ‘şimşek, berk’ bugünkü fonolojisiyle *şimşek* biçiminde yer almış ve bir yerde de 14b/11’de Arapça *berk* ‘şimşek’ sözcüğü geçmiştir.

II. 4. Melhame-i Şeyh Vefa (öl. M 1491)

Şeyh Vefa tarafından kaleme alınan bu eserin Topkapı Sarayı Müzesi Kütph. Yeniler 302/1 no’da kayıtlı nüshası Faysal Okan Atasoy tarafından 2001’de Marmara Üniversitesinde yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Nüshanın XVIII. yüzyıl dil özelliklerini yansıttığı belirtilmektedir (Atasoy 2001: Önsöz).

Eserin fihristinde kaç baba ayrıldığı belirtilmektedir. 12 ayı işleyen eser 26 bap üzerine düzenlenmiştir.

Evvelki bab gün tutulması beyanındadır; ikinci bab ay tutulması beyanındadır; üçüncü bab gün ağullanması beyanındadır; dördüncü bab ay ağullanmasının beyanındadır; beşinci bab ay çalkoyun görünmesinin beyanındadır; altıncı bab kuyruklu yıldız togmasının beyanındadır; yidinci, çok [yıldız] düşmesinin beyanındadır; sekizinci bab kavs-i kuzah görünmesinin beyanındadır; tokuzuncu, havada **harbe** gibi [bir alamet] görünmesinin beyanındadır ... vb.

Bu eserde dokuzuncu bapta işlenen havada “**harbe [gibi alamet] görünmesi**” daha önceki eserlerdeki *sünşek, sünjü şekil, şünşek, şünşek, şimşek* vb. biçimlerinin Arapça tercümesidir. Ancak bu şekil (**harbe**) Osmanlı aydını tarafından Arapçalaştırılmış bir sözcüktür. Metinde *berk, şimşek, sünjü* biçimleri de yer almaktadır. Faysal Okan Atasoy tarafından *harbe* kelimesi Dizin’e **harbe** (Ar.): kıza mızrak 11a/13, 15b/14 (s.118) biçiminde alınmış ve anlamlandırılmıştır.

1. Örnek

(1a/8) “*Tokuzuncı havāda harbe gibi görünmesinüj beyanındadır*” (Atasoy 2001: 2).

2. Örnek

(2b) “*Tokuzuncı havāda ḥarbe gibi bir ‘alāmet görünmesiniñ beyānındadır: Bu ayda havāda maşrık tarafında ḥarbe gibi bir ‘alāmet görünse, vilāyeti fetret tuta ve her yirde ḥavfu ḥaṭar olur...*” (Atasoy 2001: 3).

3. Örnek

(7a/9) “*Tokuzuncı bāb, havāda ḥarbe gibi ‘alāmāt görünmesiniñ beyānındadır: Bu ayda gökde ḥarbe gibi bir ‘alāmāt maşrık tarafında görünse, Pārs ve Ḥorasān vilāyetinde kış katı ola ve dahı kızlık ola ve ādemler çok kırıla...*” (Atasoy 2001: 11).

4. Örnek

(14b/05-06) “*Bu ayda berķ vāki’ olsa, ya ‘nī yıldırım olsa ki, şimşek demek olur, kar çok ola. Ve ceviz ve tüffāḥ ve ‘ineb helāk ola...*” (Atasoy 2001: 24).

5. Örnek

(32a /10) “*Tokuzuncı bāb, bu ayda havāda ḥarbe gibi ‘alāmet, maşrık tarafında görünse, ya ‘nī dirler ki, bir nūr gökde görünür, sünü kadarınca, ol cānibden ilkı kırıla...*” (Atasoy 2001: 55).

Bu eserde görüldüğü üzere pek çok örnekte *sünşek* ‘şimşek’ sözcüğü *berķ, yıldırım, şimşek* ve çoğunlukla da *ḥarbe* ‘kısa mızrak’ sözcükleriyle karşılanmıştır. (5) nolu örnekte ise *sünü kadarınca* ibaresi, şimşegin mızrağa benzetildiğinin açık bir delili gibi değerlendirilebilir.

II. 5. Ebrî Hâce İbn-i Âdil’in *Kitāb-ı Uşûlü’l-Melāḥame”si*

(Eser, Hicrî 1075, Miladî 1665 yılında yazılmış, 17. yüzyıl Klasik Osmanlıca Dönemi’ne ait bir el yazması metindir.) Bu eserin Nuruosmaniye Kütph. 2778 numarada kayıtlı olan nüshası, Ayşe Aydın tarafından 2011 yılında Sakarya’da doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Eser beş fasıl üzerine kurulmuştur. Konusu güneş tutulması, gök gürlemesi, deprem gibi doğa olaylarının işaret ettiği felâketlerdir.

Ebrî Hâce’nin melhamesi de diğer melhameler gibi her bapta 25 fasıl olacak şekilde 12 baba sahiptir:

Bābu’l- evvel (AḤKĀM-I TEŞRİN-İ EVVEL UḤTURS ‘ADED-İ EYYĀM 31) **3a/3**

1. Faşlu’l-evvel gün tutulduğun beyān ider.
2. İkinci faşl ay tutulduğun beyān ider.
3. Üçüncü faşl gün ağıllanduğunu beyān ider.
4. Dördüncü faşl ay ağıllanduğunu beyān ider.

5. Beşinci faşl ay göründüğün beyân ider.
6. Altıncı faşıl saçlu yıldız toğduğunu beyân ider.
7. Yedinci faşıl gökden yıldız düşdüğünü beyân ider.
8. Sekizinci faşıl kavş-i kuzah beyânundadır. Elegüm şağmal
9. Tokuzuncı faşıl şüñşek beyânındadır (Aydın 2011: 12-13).

Diğer 12 babın 9. fasıllarında *şüñşek* (s.14) kelimesi **şenşek** (s. 15), **harbe** (s. 17 12. fasıl; s. 19 9. fasıl; s.20 9. fasıl; s. 22 9. fasıl **harbe**) vb. biçimlerde geçmektedir. Bap başlarında kelimenin, bu eserde daha çok **harbe**, **harbe** ve **harbe** biçiminde geçtiği görülmektedir.

1. Örnek (6a/9) şüñşek harbe dirler:

(6a/9) “ Eger bu ayda **şüñşek** (شكشك) **harbe** (حربه) dirler, bir nūr görünür. Siñü mikdârı (10) yâ dahı maşrıkdan yaña görünse, **harb cidâl** (11) ve talğalık ola ve ilkı kırıla ve halk arasında (12) envâ‘ şayruluk ola...” (Aydın 2011: 259).

2. Örnek

(12a/ 5-6) “Faşlu’t- tāsı’u : **şüñşek** (شكشك) olduğunu beyân ider. (5) Eger bu ayda **harbe** (حربه) görünse; üç yıla degin halk kayguda ola, (6) peleng, arslan ve kurt bu üçü üç yıla degin gâlib ola, (7) insâna ve hayvânâta ziyân kılalalar...” (Aydın 2011: 267).

3. Örnek

(18b) “Faşlu’t- tāsı’u : **şenşek** (شكشك) göründüğünü beyân ider. [18b] (1) Eger bu ayda **harbe** (حربه) ya nî **şenşek** (شكشك) maşrıq tarafında olsa; (2) yağmur çok yağa, ucuzluklar ola, üç aya degin her küçi (3) ulusuna muhâlifet ide...” (Aydın 2011: 275).

4. Örnek

(33a) “Faşlu’t- tāsı’u: **Harbeyi** beyân ider. (7) Eger bu ayda **şüñşek** görünse; maşrıq tarafında koyun, (8) ilkı kırıla, yemiş oñat ola, kızlık ola, fakîrlara güç (9) ola, yırtıcı hayvânlar çok ola...” (Aydın 2011: 292).

Ebrî Hâce İbn-i Âdil’in *Melhamesi*’nin bu nüshasında Ayşe Aydın (2011)’in *Dizin*’de belirttiği üzere ‘şimşek’ anlamında 16 defa **harbe**, 10 kere **şüñşek** ~**şenşek**, 7 kere **şüñşek**, 26 kere **berk** sözcüğü geçmektedir. Biz bu sözcükleri Ayşe Aydın tarafından bize gönderilen yazma nüshadan ve Millî Kütph. 06 Mil Yz A 3350 ile 06 Mil Yz A 4187/1 nüshalarından da kontrol ettik. Kelimeler yukarıdaki biçimlerde yazılmış ve harekelenmiştir.

II. 6. Şeref Boyraz (2000) Türk Halk Bilimin Yazılı Kaynakları Olarak Melhemeler (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi)

Ş. Boyraz, yapmış olduğu kütüphane araştırmasında Türkçe 197 melhame nüshasını tespit ettiğini söylemektedir.

Süleymaniye Kütph. Ayasofya Bölümü nu: 2705 numaralı mecmuada yer alan ve kimin tarafından tercüme edildiği bilinmeyen H 971 (1563) tarihli nüshada **şimşek** ifadesi için **harbe** kelimesi kullanılmaktadır:

1. Örnek

(4b) “Eger **harbe** görine uzun veyā kısa maşrık tarafında (5a) ‘adāvet ve huşūmet çok ola. Hālāyık biri biri elinde helāk olalar...” (Boyraz 2000: 342-343).

2. Örnek

(7a) “Eger **harbe** maşrık tarafında görine halka uğrılardan hayli zarar ire...” (Boyraz 2000: 344).

3. Örnek

(10a) “Eger **harbe** görine maşrık tarafında dane bol ola dahil firāvān ola...” (Boyraz 2000: 346).

4. Örnek

(15a) “Eger **harbe** görinse⁶ maşrıkı olsa dört ayaklıya kıran uğraya ve ziyāde yağmur yağa ve ta‘ām kıt ola ve kurt kuş üreye halka zarar ire...” (Boyraz 2000: 350).

Şeref Boyraz tarafından burada düşülen 6 nolu son notta **harbe** kelimesinin **şimşek** anlamında kullanıldığı fark edilmiştir.

(6) nolu son not: “Melhemelerin anlatım planına göre “ay tutulması” faslından sonra “harbe [şimşek] çakması” faslı gelmemesi gerekirdi. Zira bu iki fasıl arasında altı fasıl bulunmaktadır. Bu altı fasıl 15b yaprağında “havada hayvan suretinin görünmesi” faslından sonra yazılmıştır.” (Boyraz 2000: 366).

II. 7. Hasan Karahisârî (H 841 / M 1425 öl. 910 / 1505)’nin **Şâmilü’l-Luga** adlı eserinin Milli Kütph. Afyon Gedik Ahmet Paşa Koleksiyonu 03 Gedik 17524/2 Arşiv numarasında kayıtlı olan nüshasındaki 156a’dan sonra başlayan sözlükte yer alan biçim.

lampo cimsc-irak (çimşirak) (şimşek). (persiano / farsça) (Tanış 1989: 128).

II.8.2. Bernardo de Parigi (1661) (Yavuz Kartallıoğlu 2010)

şimşek, berķ (برق، شمشك) baleno, lampo (226); lampo (1217).

II.8.3. F. M. Meninski (1680) (Mertol Tulum 2011).

şimşek : is. Yıldırım, yıldırım okı, saika, bårk... (Tulum 2011)

Molino (1641)'da geçen *çimşek* ve *çimşirak* örnekleri, bugün Anadolu ağızlarında da yaşamaktadır.

Meninski (1680)'nin şimşek için verdiği eş anlamlı kelimelerden **yıldırım okı** 'şimşek' ise, tarihî metinlerdeki *harbe* ve *sünşek* ve *sünü şekli* sözleriyle ilgilidir.

Böylece tarihî metinlerde ve Batı'da hazırlanmış iki dilli sözlüklerde şimşek kavramı için yer alan *sünüşek* > *sünşek*, *sünşek*~ *şinşek*; *sünü şekli*; *harbe*, *çimşek*; *çimşirak*, *yıldırım okı* sözcükleri bize **şimşek** kelimesinin 'mızrak, kargı, süngü' kelimeleriyle metaforik olarak bir ilgisinin olduğunu açıkça göstermektedir. O zaman tarihî Türk lehçelerinde 'mızrak, harbe ve kargı' anlamında *sünüş* biçiminde yer alan bir kelimeyi tanıklamamız gerekmektedir.

III. *şimşek* Sözcüğünün Osmanlı Türkçesinde Türkçeden Arapçaya Calque Olarak Tercümesi:

Türkçe *sünüşek* (> *sünşek* > *şünşek* > *şimşek*) sözcüğünün anlam içeriği korunarak Arapçada 'kısa mızrak' anlamına gelen *harbe* sözcüğü ile karşılaşılması ise bir Arapsımadır. Bu tür örneklere Ş. Sami *Kamus-ı Türki* adlı sözlüğünde değinmektedir. Ş. Sami *balyemez* sözcüğünün Osmanlı aydını tarafından halk etimolojisine bağlı olarak (< *Balyamezi*) *asel nemî hored* biçiminde Farsçaya tercüme edilerek kullanıldığını belirtmektedir.

Melhamelerin farklı yüzyıllarda kaleme alınan türlerinde ve nüshalarında Türkçe *sünşek* sözcüğünün (ve fonetik varyantlarının) *harbe* ile karşılaşılması bize sözcüğün kökenini açıklamada yardımcı olmakta hatta bir nevi sözcüğün etimolojisi yapılmaktadır. Yazarlar, şairler ve müstensihler *sünşek* kelimesinin 'kısa mızrak' anlamına geldiğini bildikleri için onu daha yaygın bir kullanım alanı olan *harbe* ile değiştirmişlerdir. Ancak sözcüğün *şimşek* biçimi Anadolu ağızlarının etkisiyle tarihî metinlerde kullanılan varyantlarının yerini almıştır.

IV. Türkiye Türkçesi Ağzlarında *sünşek* > *şünşek* > *şimşek* Kelimesinin Türevleri ve Varyantları

Türkiye Türkçesi ağzlarında *sünşek* > *şimşek* kelimesinden çeşitli metaforik anlamlar kazanarak, **şimşeltmek** ‘ucunu sivriltmek’, **şimşirtmek** ‘ucunu sivritmek’, **şimşitmek** ‘ucunu sivriltmek’, **şimşetmek** ‘ucunu sivriltmek’ gibi fiillerin türemesine gövde teşkil ettiği gibi kelimenin **şimşek** (I), ‘sivri, ince’ **şivşek** ‘sivri’ anlamında metaforik kullanımları da mevcuttur.

Eren (1999) *Derleme Sözlüğü*’nde yer alan **şimşek** ‘sivri, ince’ ile **şivşek** ‘sivri’ örneklerinden yola çıkarak **şimşek** kelimesinin *süğ-* ‘yıldız akmak, kaymak’ (> *süv-*, *süy-* ‘kaymak, akmak’) fiil kökünden *süğüş-* + *-e(k)* > *süğşek* > **şüğşek* > **şigşek* > **şivşek* biçiminde geliştiğini açıklamaktadır (Eren 1999: 387). Ancak **şimşek** ‘sivri’ örneği, **şimşek** kelimesinin kökeninde yer alan *sünüş* ‘mızrak’ anlamından metaforik bir kullanımdır, ucu sivri olan şeyler mızrağa benzetilerek adlandırılmıştır.

şivşek ‘sivri’ örneği ise *sünüş+ek* ‘kısa mızrak’ sözcüğünden ses değişmesi sonucu ortaya çıkmış yan biçimdir. *sünüş+ek* > *şünşek* (/s/ > /ş/ assimilation) > *şinşek* > *şivşek* (/η/ > /ğ/ > /v/) ⁵ biçiminde bir gelişme izlemiştir. Türkiye Türkçesi ağzlarında özellikle Batı Karadeniz ile Doğu Karadeniz ağzlarında η > ğ > v ses değişmesi örnekleri oldukça çoktur:

“η > v değişmesi: *övüne* < *önüne* ~ *önce* (1-284), *düvürlü* < *dünürlüğe* (14-1), *ovlerinde* < *önlerinde* (29-31)” (Eren 1997: 40).

uvar- (< *oñar-*), *govül* (< *göñül*), *yüv* (< *yün*) (Br /ZK, 122), *övüne* (< *önüne*), *düvürlü* (*dünürlüğe*), *ovlerinde* (< *önlerinde*) (Zn / EE, 71), *puvar* (< *pınar*) (Or / KDİAT, 17) (Karahan 1996: 23).

şimşeltmek ‘ucunu sivriltmek’, **şimşetmek** ‘ucunu sivriltmek’, **şimşitmek** ‘ucunu sivriltmek’, **şimşirtmek** ‘ucunu sivritmek’ fiilleri ise, *şimşek* < *şünşek* < *sünşek* < *sünüş* ‘mızrak’ biçiminden türemiş fiillerdir. Bir nesnenin ucunu ‘sivriltmek’ ile metaforik olarak onu mızrak biçimine sokmak arasında benzerlik kurularak bu fiiller türetilmiştir.

şimşeltmek, *şimşetmek* (~ *şimşitmek*) ve *şimşirtmek* fiilleri *şimşek* sözcüğünden - tıpkı *küçük* > *küçültmek* şeklinde- /-k/ sesinin düşmesiyle oluşmuş biçimler olarak düşünülebilir. Diğer taraftan *şimşek* kelimesinin morfolojik analizi, *şimış* (< *sünüş*) + *e* (isimden fiil) + *k* (fiilden isim)

⁵ η > γ, g (> v, j) örnekleri için bkz. Räsänen (1949: 197-196). Ayrıca Eski Türkçe *köñül* > Türk. *gövin* ‘can, kalp (duyguların merkezi olarak) (Eren 1999: 162). bkz. Çağatay (1954: 15-30).

biçiminde düşünülürse bu biçimler *şimşe-* ~ *şimşi-* fiil kökünden türemiş biçimler olarak düşünülebilir. Burada çözümlenmesi gereken soru, *şimşek* kelimesinin *sünüş* ‘mızrak’ kelimesinden +*Ak* küçültme ekiyle türemiş bir biçim olduğu mu, yoksa *sünüş* +*e* (isimden fiil) + *k* (fiilden isim yapım) ekleriyle türemiş bir biçim olarak kabul edilmesi gerektiği midir?

Bir başka çözümleme yolu ise *şimış* < **şümüş* < **şünüş* (< *sünüş* ‘mızrak’) biçiminde düşünülebilir: *sünüş* > **şünüş* > **şümüş* > *şimış*+ *e* (isimden fiil yapım eki) + çatı ekleri.

şimşek kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında **şimşeyik** ‘şimşek’, **şimşelek** ‘şimşek’, **şemşek** ‘şimşek’, **çimşek** ‘şimşek’, **çeşmek** (III) ‘şimşek’ gibi varyantları bulunmaktadır. Bu varyantları ses kanunları açısından açıklamak gerekmektedir. Nitekim G. Karaağaç *Derleme Sözlüğü*’ndeki **şimşek**: (< **şemşek** DS) < ***çemşek** < **çeşmek** (DS) varyantlarından yola çıkarak kelimeyi hipotetik olarak ***çaşımak** /**çeşimek** ‘şimşek’ olarak kurmuş ve fiil kökü olarak da **çaş(ı)-* ~ *çeş(i)-* olarak vermiştir (Karaağaç 1999: 575-576). Ancak **şemşek** örneğinde **şünşek** ~ **şinşek** < **sünşek** biçiminden benzeşme (assimilation) sonucu /ü/ > /e/ değişmesi olmuştur. **çimşek** örneğinde ise /ş/ sesi aykırılışma (dissimilation) sonucu çıkış noktaları yakın olan /ç/ sesine dönüşmüştür. **çeşmek** örneğinde ise, *çemşek* > *çeşmek* /mş/, /şm/ göçüşmesi (metathesis) olmuştur.

V. *şimşek* Sözcüğünün Etymonunun Yeniden Kurulması

Tarihî metinlerde **sünüşek**, **sünşek**, **şünşek**, **şinşek** ve **şimşek** olarak geçen bu sözcüğün ilk dönem metinlerindeki yaygın biçimi **sünüşek** olduğuna göre ilkin bu biçimin etymonunu aramalıyız. **sünüşek** sözcüğü, ya **sünüş** ‘mızrak’ anlamında bir isim türevine ya da **sünüş-** ‘mızrakla savaşmak’ anlamındaki bir fiil türevine bağlanabilir. Sözcüğün Arapçalaştırılmış biçimi **harbe** ‘kısa mızrak’ olduğuna göre **süngü** ~ **sünüg** ‘mızrak’ anlamındaki biçimden farklı olarak ‘kısa, küçük süngü’ anlamına gelecek bir sözcük olmalıdır. Bu sözcük, Eski Türkçe ve Orta Türkçe metinlerde kullanılan **sünüş** ‘savaş, mızrak, mızrakla savaş’ varyantından kanımca /+*Ak*/ küçültme ekiyle türetilmiş **sünüşek** ‘kısa, küçük mızrak’ sözcüğüdür. **sünüş-** (A/U)*k* biçimi **harbe** varyantını açıklamada daha yetersiz kalmaktadır.

VI. Eski Türkçe ve Orta Türkçe Metinlerde *sünüş* ‘savaş, mızrak, mızrakla savaş’

Orhon Yazıtları’nda **sünüş** ‘savaş’ olarak geçmekte ve bu dönemle ilgili kaynaklarda **sünüş** sözcüğünün anlamı ‘savaş’ olarak verilmektedir (Tekin 2000: 253a; User 2009: 308; Ölmez 2012: 320b). Ancak aynı kökten türemiş **sünüg** sözcüğü ‘mızrak’ anlamında geçmektedir (Tekin 2000: 253a; User

2009: 312; Ölmez 2012: 320b). Clauson (1972) da *sünüş* sözcüğünün ‘savaş’ anlamında hem *Orhon Yazıtları*’nda hem de Uygur harfli metinlerde olduğunu belirtir ve Kaşgari’nin *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’ündeki *sünüş* sözcüğünün ‘mücadele etme, birini mızraklamak, savaş’ anlamlarına geldiğini açıklar ve kelimeyi **süñ-* hipotetik fiil köküne bağlar (Clauson 1972: 842).

Ercilasun & Akkoyunlu (2014) tarafından hazırlanan *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “Gunne Kitabı İkili İsimler Babı”ndaki *sünüş* kelimesinin Arapça karşılığı ‘kısa mızrak, mızrakla dövüş ve savaş’ anlamında tercüme edilmiştir (Ercilasun & Akkoyunlu 2014: 495). Ercilasun & Akkoyunlu (2014) *sünüş* kelimesinin Arapça karşılığı olarak verilen *harb* kelimesini ‘kısa mızrak’ olarak tercüme etmişlerdir. Ercilasun & Akkoyunlu (2014) *sünü, sünüş* ve *sünüş-* fiillerini Dizin’e aşağıdaki biçimde almışlardır.

sünü: mızrak, kargı 176/150, 249/218, 399/310, 592/485, 605/497
-n (v.d.) 221/191

sünüş: kısa mızrak 604/495

sünüş: mızrakla dövüş ve savaş 604/495

sünüş-: mızraklaşmak
-di 615/510, 616/511
-mek 616/511
-ür 616/511 (Ercilasun & Akkoyunlu 2014: 840)

Kaşgari’nin *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’ündeki *sünüş* ‘kısa mızrak’ (604/495) örneği, *sünüşek ~ şünüşek ~ şimşek* sözcüğünün türediği ilk biçim olmalıdır. Arapça *harb* ve *harbe* karşılığıyla da paralellik arz etmektedir. Metaforik olarak *sünüş* sözcüğü +*Ak* küçültme ekiyle meteorolojik bir olay için kullanılmıştır. Buradan hareketle *sünüş, sünüşek ~ şimşek* sözcüğünün fiil kökü tespit edilmelidir.

VII. *sünüş, süngü, süñüg, süñüşek* (> *sünüşek* > *şünüşek* > *şünüşek* > *şimşek*) ve *sünüş-* Sözcüklerinin Rekonstrüksiyonu

Clauson (1972), Erdal (1991), Tekin (2000; Makaleler II: 2004: 400-401) *sünüş~ sünü, sünüş, sünüş-* fiilini **süñ-* ‘mızrakla savaşmak, savaşmak’ fiiline bağlamaktadırlar. Ancak Dankoff & Kelly (1985-III: 171) bütün bu varyantları *DLT*’te geçen *süñ-* (yanlış okuma *siñ-*) *ördek kamışga sünüdi* cümlesindeki *süñ*⁶ - ‘sinmek, gizlenmek’ fiiline bağlamaktadır ki bu

⁶ *süñ-* 614 “conceal oneself (duck in reeds); intrude” [tadaxxala hatta tawārā; - yatdaxxalu dāmīr^{an}]

süñdür- 617 [adxala wa-ajassa]

sünü 605 “lance, spear” [rumh, qanā]. [rumh]

yanlıştır. Burada eşyazımlılık ve eşadlılık vardır. Bu fiiller, Ercilasun & Akkoyunlu tarafından ayrı ayrı değerlendirilmiştir:

(S) **Gunneden Fiil Kitapları**

siğ- *aş siğdi* yemek sindi

siğ- *su.w yi.rke siğdi* su yere battı

siğ- *sö.z köñülke siğdi siğ.e.r, siğmek* (Ercilasun & Akkoyunlu 2014: 509; yazma 614).

siğ- *ördek kamışka siğdi*²¹⁵³ ördek vb. kamışlık veya eşya döküntülerinin arasına girip saklandı. Herhangi biri bir şeye girerse, mesela adam bir insanın evine vb. yerlere izinsiz girerse yine aynıdır. *siğ.e.r, siğmek*

2153 sin'de iptal edilmiş ötre de var. (Ercilasun & Akkoyunlu 2014: 509).

Dizin

siğ- (yemek) sinmek –di 614/509

siğ- bir yere girip saklanmak 614/509

siğ- (gönüle) tesir etmek, işlemek 614/509; 512/411; 614/509.

siğ- (su,yere) batmak, emilmek 614/509 (Ercilasun & Akkoyunlu 2014: 824).

Ancak Ercilasun & Akkoyunlu tarafından dizine ayrı ayrı madde başı alınan bu sözcükler metaforik olarak yan anlamlar kazanmış bir fiilin köküdür. Clauson (1972: 833-834) ve Erdal (1991: 341, 720, 785) bütün bu metaforik kullanımların ait olduğu örnekleri, **siğ-** ‘to sink into (something Dat.); to be absorbed, digested’ fiili altında değerlendirmişlerdir.

Dankoff ve Kelly (1985-III: 171)’in **süñü, süñüş, sünük** ‘kemik’ **süñdür-** ‘bir şeyin içine dahil etmek’ türevlerinin etymonu olarak aldıkları **süñ-** fiili *DLT*’te bulunmamaktadır, bu fiil **siğ-** ‘gizlenmek, saklanmak’ fiilidir.

süñşek fiilinin etymonu olarak kabul edilen **sün-** ‘uzamak, sünmek’ (İzbudak 1936; Topçu 2012) fiilinin tarihsel gelişimi, onun ***süñ-** ‘savaşmak, mızrakla savaşmak’ köküyle aynı fiil olamayacağını göstermektedir.

süñülä- 619 [- rumh]

süñük 605 “bone” [‘azm]

süñüklän- 620-1 [- alwäh]

süñüş 604 “jousting” [t̪irädi muṭā’ana, ḥarb]

süñüş- 616 [t̪ärada fi’l-ḥarb wa-tā’ana] (Dankoff & Kelly 1985: 171).

Harezmi Dönemi eserlerinden *Kıssaşü'l-Enbiyâ*'da ve *Mukaddimetü'l-Edeb*'de *boyun sü-* ~ *su-* biçiminde eşdizimli olarak görülen **sün-** 'sünmek, uzamak' (Yüce 1988: 179) fiili ise Kıpçak sahası eserlerinde de aynı anlamda olup Arap harfleriyle (س) biçiminde yazılmaktadır (*bkz.* Toparlı vd. 2003: 245). Bu kelime Abbâs İbni Hamza es- Sabrânî'nin *Kitâbü'l-Ef'âl* adlı eserinde *boyun su-* 'boyun eğmek, itaat etmek' anlamında eşdizimli bir birim olarak 8 kez geçmektedir (Eminoğlu 2011: 275). Özyetgin (2001) tarafından **sün-** "uzamak" (Ar. nāvele) *sündi* V 17b19 (سندی) SwN-DyY < sün- (< *sü:n-< su:n- "esnemek, uzanmak") olarak kurulmuştur (Özyetgin 2001: 638. 505.) *sün-* fiili Özyetgin'in çalışmasında 501. fiil olan **sun-** 'elini uzatmak' fiiliyle ilişkilendirilmiştir (Özyetgin 2001: 636-637).

Erdal (1991: 615) *sun-* maddesini, 7.2. Medial, reflexive and anti-transitive verbs ana başlığı altında, 7.211 -(X)n-: Lexical Material alt başlığında -(X)n- ekiyle türemiş sözlükbirimsel materyaller arasına almıştır. M. Erdal Clauson'un *EDPT*'sinde 'to stretch oneself, or one's hand, out towards someone' anlamlarının verildiğini belirtir. -(X)n- ekinin fiilden fiil türetim eki olabileceğini belirtmektedir. *boyun su-mak* 'obedience' ve *boyun su-gan* 'obedient' biçiminde *Rylands Interlinear Coran Translation*'da ve Nuri Yüce tarafından yayıma hazırlanan *Mukaddimetü'l-Edeb*'de iki örneğin olduğunu dile getirir. Erdal *Mukaddimetü'l-Edeb*'de *su-* fiilinin *sü-* biçiminde bir varyantının olduğu notunu da düşmüştür (Erdal 1991: 615). Ancak Clauson (1972)'da ne *su-* maddesi ne de *sün-* ya da *sü-* maddeleri yer almaktadır. Hatta Clauson (1972) *sun-* (s. 834) madde başı altında *su-* ya da *sü-* ya da *sün-* varyantlarına da değinmemiştir.

Erdal (1991)'ın yukarıda belirttiği *Rylands Interlinear Coran Translation* adlı yazma, Aysu Ata tarafından 2004 yılında *Karahanlı Türkçesi Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası)* adıyla yayımlanmıştır. Bu çalışmanın Dizin bölümünde hem *su-*: 'uzatmak' madde başı altında hem de *sü-* 'uzatmak' madde başı altında birbirine gönderilen iki biçim bulunmaktadır. *su-* ~ *sü-* 'uzatmak' kelimesi, Karahanlı Türkçesiyle yazılmış olduğu kabul edilen bu eserde, eşdizimli bir yapı olarak *boyun su-* biçiminde 37, *boyun suğl* biçiminde 3, *boyun suğan* biçiminde 3; *boyun sümek* biçiminde 1, *boyun sügen* biçiminde yine bir kere geçmektedir (Ata 2004: 630, 632).

"47:21 *Boyun sümek* (بيون سومك) (Ar. tā'at^{III}) (3) *hem edgü köz kerek erdi, kaçan berk bolsa* [17b1] *iş, eger rāst tursalar Tañrı fermānıka* (2) *bolğaytı yahşırak olar.*" (Ata 2004: 135).

"41:11 *Yana fermānladı* [77b1] *kökni törütmek tapa, ol bir tütün erdi,* (2) *aydı anar yime yerke: keliñler* (3) *köñlün azu köñülsüzün, aydılar:* [78a1] *keldimiz boyun sügenler* (بيون سوگانلار)." (Ata 2004: 115).

Tarama Sözlüğü'nde ve günümüz yazı dilinde yer alan *sün-* 'uzamak, sünmek' fiilinin ise, **sün-* 'mızrakla savaşmak, savaşmak, mızraklamak' fiiliyle ilgisi olmasa gerektir. Bunun gibi *su-n-* (geçişli fiil) 'sunmak, uzatmak' ve *sü-n-* (geçişsiz fiil olarak) 'gevşeyip uzamak; (kumaş) yıpranma sebebiyle dokuması seyrekleşmek, kendini bırakmak; (lastik vb.) kopmadan uzamak, gerilmek' aynı kökten birbirinden sessel olarak ayrılmış bir doublet örneğidir. *su-n-* ve *sü-n-* fiillerindeki /-n/ açıklamasına gelince tıpkı *inci-n-* fiilinde olduğu üzere işlevsiz bir hece kapama sesi olabileceği gibi, anticausative eki olarak da değerlendirilebilir.

SONUÇ

Türk dilinin Oğuz Grubu lehçelerinden Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde görülen *şimşek* kelimesi ilkin *El-İdrak Haşiyesi*'nde *sünüşek* biçiminde geçmekte olup, XIV. yüzyıla ait bir sözvarlığı ögesidir. Eski Anadolu Türkçesiyle kaleme alınan *Melhame* türü kitaplarda çeşitli biçimlerde geçen *sünüşek*, *sünşek*, *şünşek*, *şinşek*, *şenşek* sözcüğü aynı eserlerde hem Arapça olarak *berk*, *harbe* hem de Türkçe *yıldırım* sözcükleriyle eşanlamlı bir birim olarak da kullanılmıştır. *sünüşek* sözcüğünün bugünkü varyantı olan *şimşek* de Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *sünşek*, *şünşek*, *şinşek* ve *şenşek* varyantlarıyla birlikte geçmektedir. *sünüşek* sözcüğü, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden itibaren yazar ve müstensihler tarafından anlaşılmayınca, Arapçaya kelimesi kelimesine tercüme edilerek (calque olarak) *harbe* karşılığı verilmiştir. Ancak yaptığımız taramalar sonucunda *harbe* sözcüğü, Arapçada 'şimşek, yıldırım' anlamında kullanılmamıştır. *harbe* kullanımı Türkiye Türkçesi ağızlarının söz varlığına giremeyince zamanla kullanım alanını yitirmiş ve *şimşek* sözcüğü yaygınlık kazanmıştır.

şimşek sözcüğünün etymonu, *harbe* sözcüğünün metaforik kullanımından yola çıkılarak 'kısa mızrak, mızrak' anlamına gelecek Eski Türkçe ve Orta Türkçe *sünüş* 'kısa mızrak' sözcüğüne bağlanmalıdır. Eski Türkçe ve Orta Türkçe dönemi metinlerinde geçen *sünüş* 'kısa mızrak, savaş' anlamındaki bu sözcükten küçültme eki +*Ak* ekiyle türetilen *sünüşek* sözcüğü Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde metaforik olarak bulutların çarpışması sonucu ortaya çıkan mızrak şeklindeki doğa olayını adlandırmada kullanılmıştır. *sünüş* 'kısa mızrak' sözcüğüne dayanan *şimşek*'in fiil kökü, **sün-* 'mızrakla savaşmak' hipotetik fiiline kadar gitmektedir. İlkin Karahanlı Türkçesi Kur'an tercümesinde görülen *sun-* ~ *sün-* 'uzatmak, uzamak' fiilinin ise *sün-* 'mızrakla savaşmak' fiiliyle herhangi bir anlam ve sessel bağlantısı bulunmamaktadır. *sun-* 'uzatmak, uzamak' fiili, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *sun-* ve *sün-* biçiminde doublet olarak bugüne kadar kullanılmıştır.

KAYNAKLAR

- Ahmet Vefik Paşa (2000), *Lehce-i Osmânî*, Ankara: Türk Dil Kurumu. (haz. Prof. Dr. Recep Toparlı).
- Akçay, Yusuf (2010), *Osmanlı Dönemi Sözlükçülüğü ve Karahisarî'nin Şâmilü'l-Luga İsimli Sözlüğü Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı Doktora Tezi.
- Ata, Aysu (1997), *Nâşirü'd-dîn Bin Burhânü'd-dîn Rabgüzî Kışaşü'l-Enbiyâ - II: Dizin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, Aysu (2004), *Karahanlı Türkçesi Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası)*, Giriş-Metin-Notlar- Dizin, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 854.
- Atasoy, Faysal Okan (2001), *Melhame-i Şeyh Vefâ Giriş-Metin-Sözlük*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı.
- Aydın, Ayşe (2011), *Kitâb-ı Usûlü'l-Melâhame Ebrî Hâce İbn-i Âdil (Giriş-İnceleme- Metin-Dizinler)*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayverdi, İlhan (2010), *Kubbealtı Lugatı Asırlar boyu tarihî seyri içinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı. (3 cilt 2005).
- Berta, Árpád (1996), *Deverbale Wortbildung im Mittelkiptschakisch-Türkischen*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Boyras, Şeref (2000), *Türk Halkbiliminin Yazılı Kaynakları Olarak Melhemeler*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Clauson, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary Pre- Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- Çağatay, Saadet (1954), "Türkçede η~ğ sesine dair", *TDAY-B*, Ankara: Türk Dil Kurumu, s. 15-30.
- Dankoff, Robert-James KELLY (1985), *Mahmūd al-Kāşgarī, Compendium of Turkic Dialects (Dīwān Luyāt at-Turk)*, Part III, Harvard University.
- Derleme Sözlüğü I-XII* (1993²), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Diran Kélékian (1927), *Dictionnaire Turc-Français*, Âmedî Matbaası.
- Doerfer, Gerhard (1965), *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen I-III*, Wiesbaden, Franz Steiner Verlag.
- Eminoğlu, Emin (2011), *Abbâs ibni Hamza es- Sabrânî Kitâbü'l-Ef'âl - Kıpçakça Satır Arası Sözlük-*, Ankara: Akçağ Yayınları.

- Ercilasun, Ahmet B. & Akkoyunlu, Ziyat (2014), *Kâşgarlı Mahmud Dîvânü Lugâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdal, Marcel (1991), *Old Turkic Word Formation A Functional Approach to the Lexicon I-II*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Eren, Emin (1997), *Zonguldak-Bartın-Karabük İlleri Ağzları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eren, Hasan (1999), “Şimşek”, *Türk Dili* 1999/574, Ankara: TDK, s. 835-843.
- Eren, Hasan (1999²), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Bizim Büro Basım Evi.
- Eren, Hasan (2004), “Etimolojik Çalışmalarda Metodoloji Sorunu”, *Türk Dili* 2004/631, Ankara: TDK, s.1-6.
- Gołaś, Ewa Siemieniec (2005), *Turkish Lexical Content in Dittionario della lingua Italiana, Turchesca by Giovanni Molino (1641)*, Kraków: Księgarnia Akademicka.
- J.D. Kieffer et T. X. Bianchi (1835-1837), *Dictionnaire Turc-Français*, Paris.
- Kahane, Henry and Renée- Tietze, Andreas (1988), *The Lingua Franca in the Levant. Turkish Nautical Terms of Italian and Grek Origin*. İstanbul-Ankara-İzmir: ABC Kitabevi.
- Karaağaç, Günay (1989), “Türkçe ve Komşuları”, *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi V/1989*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi. s.67-81.
- Karaağaç, Günay (1991), “Eski Metatez Örnekleri”, *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi VI/1991*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi. s.85.102.
- Karaağaç, Günay (1999). “Türkçede Düzensiz Ses Değişmesi Örnekleri”, *Türk Dili / 1999 571*, Ankara: TDK, s.571-576.
- Karaağaç, Günay (2000), Yine “Şimşek”-1”, *Türk Dili* 2000/577, Ankara: TDK, s. 43-50.
- Karaağaç, Günay (2005), “Türkçenin Dünya Dillerine Etkisi”, *Kırgız-Manas Üniversitesi II.Uluslar Arası Türk Uygarlığı Kongresi*, 4-6 Ekim 2004, Bişkek, s. 423-462 (http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/karaagac_01.pdf).
- Karaağaç, Günay (2012), *Türkçenin Dil Bilgisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, Leyla (1996), *Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kartallıoğlu, Yavuz (2010), *Bernardo da Parigi'nin Söz Kitabı 400 Yıllık İtalyanca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Gazi Kitabevi.

- Kâşgarlı Mahmud (1990), *Dîvânu Lûgati't-Türk Tıpkıbasım/Facsimile*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Keresteciyan, Bedros (1912), *Dictionnaire Etymologique de la Langue Turque*, London.
- Ölmez, Mehmet (2012), *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları, Metin-Çeviri-Sözlük*, Ankara: Bilgesu Yay.
- Özkan, Fatma (2007), "Türkçede Kelime Başı y- Meselesi ve Şimşek Kelimesi Üzerine Bir Etimoloji Denemesi", *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (2000) I – II*, Ankara: Türk Dil Kurumu. s. 1345-1354.
- Özyetgin, A. Melek (2001), *Ebū Ḥayyān Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk Fii: Tarihi-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi*, Ankara: KÖKSAV.
- Radloff, W. (1911), *Versuch Eines Wörterbuches Der Türk-Dialecte-IV*, S. Peterburg.
- Räsänen, Martti (1949), "Materialien Zur Lautgeschichte Der Türkischen Sprachen", *Studia Orientalia / XV*, Helsinki: Societas Orientalis Fennica s. 1-249.
- Räsänen, Martti (1969), *Versuch eines etymologischen Wörterbuch der Türksprachen*, Helsinki.
- Redhouse, J. W. (1987), *Turkish and English Lexicon*, Beirut.
- Sevinç, Sibel (1999), *Yazıcı Salih'in Melhame'si (Kitâbü'ş-Şemsiyye)*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sevortjan, Ê. V. (1974-). *Êtimologičeskij Slovar' Tjurkskix Jazykov*. Moskva: Akademija Nauk SSSR Institut Jazykoznaniya. VII cilt.
- Sravnitel'no-İstoričeskaja Grammatika Tjurkskix Jazykov: Leksika* (2001). vtoroe izdanie, (Otvetstvennyj redaktor : Ê. P. Tenišev), Moskva: Rossijskaja Akademija Nauk Institut Jazykoznaniya.
- Stachowski, Marek (2011), *Etimoloji*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Steingass, F. (1975), *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Beirut.
- Şemseddin Samî (1989³), *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Taniş, Asım (1989), *Giovanni Molino'nun İtalyanca-Türkçe Sözlüğü ve Halk Türkçesi*, Ankara.
- Tarama Sözlüğü I-VIII* (1988²), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK (2005), *Türkçe Sözlük*, Ankara.
- Tekin, Talât (1988), *Orhon Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Talat (2000), *Orhon Türkçesi Grameri*, Ankara.

- Tekin, Talat (2004), *Makaleler 2 :Tarihi Türk Yazı Dilleri*, Ankara: Öncü Yay.
- Terzi, Mehmet (1994), *Yazıcı Salih (Selahaddin) Kitabı'ş-Şemsiyye (Melhame-i Şemsiyye) Dil Özellikleri-Metin Söz Dizini*, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
- Tietze, Andreas (2002), *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, cilt 1 (A-E), İstanbul: Simurg.
- Toparlı, Recep vd. (2003), *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Topçu, Çiğdem (2012), “Şimşek Kelimesi Üzerine”, *Akademik Bakış Dergisi 2012/30* (Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi), Kırgızistan/Celalabat: İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 1-8.
- Tulum, Mertol (2011), *Birinci Kitap Meninski'nin Thesaurus'u ve XVII. Yüzyıl İstanbul Türkçesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tuncer Gülensoy (2007), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü –Etimolojik Sözlük Denemesi- II (O-Z)*, Ankara: TDK.
- User (2009), Hatice Şirin, *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*, Konya: Kömen Yayınları.
- Vámbéry, Ármin (1878), *Etymologisches Wörterbuch der turko-tatarischen Sprachen*, Leipzig.
- Yavuzarslan, Paşa (2007) “Eski Anadolu Türkçesi Metinlerini Çözümlemede Tarihî Ses Biliminin Önemi”, (38. *ICANAS (International Congress of Asian and North African Studies)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, s. 2150 – 2162.
- Yüce, Nuri (1988), *Mukaddimetü'l-Edeb Hıvârizm Türkçesi ile Tercümelî Şuşter Nüşhası Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Zenker, Julios Theodor (1967), *Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch*, Germany.

12a/5

18b/1

27a/6

6a/9

70a/5

